

Metodická příručka

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Vzdělávací oblast: Jazyk a jazyková komunikace

Stupeň základního vzdělávání: 1.

Vzdělávací obor: Český jazyk a literatura

Tematický okruh: Literární výchova

Téma: Metodická příručka k čítance s regionálními texty

Autor: Mgr. Hana Slaná

Období vzniku: únor 2011

Určeno pro ročník: 5.

Anotace: Metodická příručka obsahuje návrh práce s regionálními texty.

Použité zdroje:

Microsoft – www.office.com

1 Loupežnická věž ve Znojmě

KILIÁNOVÁ, E. O stříbrné podkově (Pověsti z jižní a jihozápadní Moravy). Brno: Blok, 1986

1. Literární hledisko

Námětem je pověst podložená historickými skutečnostmi, ale autorka ji zpracovala s ohledem k věku adresáta, tzn. intencionální text

Literární žánr : epika

Literární druh : lidová próza

Pověst –místní, etiologická, pochází z jižní Moravy, ze Znojemska.

Vypravěč : oko kamery, transformace vypravěče do psychiky dítěte

Styl vyprávění : objektivní, věcný, ne však strohý

2. Obsahové pokrytí

Uvádí čtenáře do regionu, popisuje polohu města vzhledem k podnebním podmínkám, zároveň upozorňuje na historický význam území budoucího města jako křižovatky obchodních cest. Podle historických pramenů zde byl již v době římské přechod přes řeku Dyji, křižovala se zde pravděpodobně jedna z větví jantarové stezky. Seznamuje čtenáře také s velmi cennou památkou, která dnes již není k vidění, Loupežnickou věží.

3. Metodická práce s textem

Jak vzniklo jméno našeho města? Zeptejte se doma, jestli někdo nebude vědět, proč je Znojmo Znojmem. *Následně budeme diskutovat, kdo co zjistil, a budeme zvažovat, zda jsou tvrzení vůbec možná.*

Přečteme si nyní jednu pověst, která nás seznámí hned se dvěma možnými způsoby vzniku jména města. Co vás na pověsti upoutalo? Věříte tomu? Které vysvětlení vzni-

ku názvu je podle vás pravděpodobnější? Je to pověst, něco je na ní pravdy, něco si vypravěči, jak ji po staletí vyprávěli, přimysleli. Stála opravdu Loupežnická věž u znojmského hradu? Křížily se zde opravdu obchodní cesty? Jestlipak víte, kde se usídlili první lidé na území dnešního Znojma. Bylo to na Hradišti, jak už název vypovídá vzniklo na ostrohu nad řekou Dyjí hradiště – předchůdce města. Lidé zde žili již ve starší době kamenné a později zde vyrostlo jedno z nejdůležitějších center Velkomoravské říše. Toto hradiště zaniklo pravděpodobně důsledkem obrovského požáru, který vznikl při obléhání Maďary. Pak se naši předchůdci přestěhovali na protější ostroh, postavili zde modernější menší hrad a okolo něj vzniklo město Znojmo.

2

Smyčka

BERGMANN, J. Stimme von Pöltenberg (Hlas z Hradiště). 1898 in Ročenka Okresního archívu Znojmo, 1988, z německého originálu přeložil Jiří Svoboda

1. Literární hledisko

Neintencionální text

Námětem je hříčka romantického stavitele, kdy se cesta stáčí prudce vpravo a přitom spirálovitě stoupá, takže chodec nejprve projde tunelem a vzápětí se ocitá na můstku – vrcholu tunelu.

Literární žánr : epika

Literární druh : poezie

Humorná, epigramická báseň s využitím prvky satiry

veršový přesah, verš sylabotónický, rým obkročný (1.,3.), střídavý (2.)

Autorem je německý básník Josef Bergmann, který byl v poslední čtvrtině 19. století proboštem křížovnického řádu na Hradišti.

2. Obsahové pokrytí

Humornou formou poukazuje na architektonickou zvláštnost a nenásilně směřuje čtenáře k centru našeho zájmu – Hradišti.

3. Metodická práce s textem

Vraťme se ale ještě na Hradiště. Znáte nejkratší cestu na Hradiště? *Existuje spousta variant, neboť v minulosti zde panoval čilý ruch, i když dnes je místo mezi Znojmem a Hradištěm ochrannou zónou Národního parku.* Přečtěme si nyní báseň Josefa Bergmanna, která nás s touto nejkratší stezkou seznámí. Šli jste někdy touto cestou? Taky jste se cítili unavení? Co všechno autor viděl z této cesty? Viděli jste to také tak? Přečti odstavec, který se ti nejvíce líbí. Proč? Chodíváte tudy na procházky? Jestli ne, vezměte maminku a tatínka, ukažte jim tuto stezku, třeba o ní ani neví, a zkuste jim svoji nejoblíbenější část básničky zarecitovat. Určitě se společně zasmějete, jak moc měl básník pravdu s tím zadýcháním.

3 Pověst o osídlení Hradiště

KUTTA, J. Pověsti a dějinné zkazky bývalé obce Hradiště in Znojemský kalendář na rok 1922, Znojmo 1921.

1. Literární hledisko

Neintencionální text

Námětem je pověst o vzniku Hradiště, která je ale v rozporu s archeologickými nálezy, protože nepředpokládá existenci územního celku před rokem 1240 (případlo Křížovníkům). Byla vydána roku 1922 jako součást Znojemského kalendáře.

Literární žánr : epika

Literární druh : lidová próza

Pověst – místní, historická, pochází z jižní Moravy, ze Znojemska

Vypravěč : oko kamery

Styl vyprávění . objektivní, věcný, strohý

2. Obsahové pokrytí

Archaickým jazykem vypráví pověst o vzniku Hradiště. Dnes již víme o dřívějším osídlení ostrohu. V roce 1922, kdy se pověst objevila ve Znojenském kalendáři, nebyly ještě provedeny rozsáhlé archeologické výzkumy dokládající existenci největšího velkomoravského hradiště, navíc tato pověst se vyprávěla německy. Je známo, že němečtí přistěhovalci si naše české pověsti vypůjčovaly a různě je upravovali, proto je možné, že v původním znění byla doplněna ještě o zánik slovanského hradiště, ale to je jen domněnka.

3. Metodická práce s textem

Na tomto textu, poněkud netradičním pro dětského čtenáře je možné seznámit děti jednak se zastaralými výrazy, jednak s možností spolupráce s archivem, či knihovnou. Dalším důležitým podnětem je vznikající rozpor mezi tím, co se děti dozvěděli v předcházející diskusi a co o tom samém místě vypráví tato pověst.

Než si děti přečteme další pověst o starobylém místě v okolí Znojma, musím vás nejprve seznámit s jazykem, kterým je toto vyprávění napsáno. Protože je to pověst z velmi staré knihy, je napsaná také zastaralým jazykem. Poradíte si s těmito výrazy?

- kol hradu
- sluje
- stavěti
- dovoleno lidu tomu
- dělný lid
- poddaný lid
- robotníci
- domovy vetšely

Rozuměli jste dobře této pověsti? Přečtěte větu, která je podle vás nejvíce neobvyklá.

Co zatím víme o Hradišti? Může být pověst pravdivá ? Proč ano, proč ne ? Kdo to byli Křížovníci? Mluví někdo ve vaší blízkosti také podobně ? Kde se můžete s takovýmto jazykem ještě setkat ? Víte, co je to archiv? Zahrajeme si také na badatele, historiky. Pokuste se zjistit, kdo byla Anežka. Prozradím vám, že před její jméno se píše – svatá – , je to významná postava dějin našeho českého státu a byla příbuznou krále Václava I. Zeptejte se maminky, tatínka, babičky, či dědečka, určitě vám pomohou hledat.

4

Kdo ta místa vidí z dálky,
Zajedno je může mítí.
Jak ho oči oklamaly,
Potom jeho nohy cítí.

BERGMANN, J. Stimme von Pöltenberg (Hlas z Hradiště). 1898 in Ročenka Okresního archívu Znojmo, 1988, z německého originálu přeložil Jiří Svoboda

1. Literární hledisko

Neintencionální text

Námětem je optický klam vzdálenosti Znojma a Hradiště.

Literární žánr : epika

Literární druh : poezie

Humorná, epigramická báseň s využitím prvky satiry

veršový přesah, verš sylabotónický, rým obkročný

Autorem je německý básník Josef Bergmann, který byl v poslední čtvrtině 19. století proboštem křížovnického řádu na Hradišti.

2. Obsahové pokrytí

Humornou formou připomíná zvláštnost krajiny způsobenou tokem řeky Dyje.

3. Metodická práce s textem

Připomeňme si ještě jednu báseň Smyčka, kterou jsme četli minule. Vydali jste se s rodiči na nedělní výlet? Pak jistě dáte panu Bergmannovi za pravdu i nyní. *Následuje četba*. Je to báseň nebo próza? Je smutná nebo veselá? Která slova se rýmují?

5 O Mločím údolí

KRECHLER, E. Dyje vypráví I. Znojmo: Jihomoravské muzeum, 1958

1. Literární hledisko

Neintencionální text

Námětem jsou pověsti o Mločím údolí, oblasti v Národním parku Podyjí v blízkosti Hradiště.

Literární žánr : epika

Literární druh : lidová próza

Pověst – místní, etiologická, pochází z jižní Moravy, ze Znojemska. Byla vydána roku 1958 ve Znojmě, jako součást sborníku Jihomoravského muzea Dyje vypráví.

Vypravěč : oko kamery

Styl vyprávění . objektivní, věcný.

2. Obsahové pokrytí

Seznamuje čtenáře s několika verzemi vzniku názvu Mločího údolí i se vznikem údolí samotného. Toto velmi tajuplné, až mystické místo je pro děti většinou velmi atraktivní a touží se o něm dozvědět, co nejvíce. V pověsti se také vypráví o budovách mlýnů, které dnes již zmizely pod hladinou znojenské přehrady.

3. Metodická práce s textem

Při procházkách národním parkem jste jistě již narazily na dvě zvláštní stavby Čertův a Andělský mlýn. Víte jak se jmenuje údolí, ve kterém Čertův mlýn naleznete? Proč se tyto mlýny nazývají Čertův a Andělský a údolí Mločí? Připravila jsem pro vás pověst z knihy Dyje vypráví, která nám naše otázky možná zodpoví. *Následuje četba.*

I když ukázka není psaná tak archaickým jazykem, mohlo se stát, že jste něčemu nerozuměli. Přečti úryvky, které jsou pro tebe těžce pochopitelné. Která část pověsti tě nejvíce zaujala? Znáš Čekanovický mlýn, vesnici Cikanov? Čekanovický mlýn ani vesnici Cikanov již dnes na mapě Podyjí nenajdeme. Spolu s jinými stavbami byly pohřbeny pod hladinu znojenské přehrady. Dokážeš převyprávět sám pověst o vzniku Mločího údolí?

6 Zkázky o zaniklých stavbách

KUTTA, J. Pověsti a dějinné zkázky bývalé obce Hradiště in Znojemský kalendář na rok 1922, Znojmo 1921.

1. Literární hledisko

Neintencionální text

Námětem jsou pověsti o dvou mlýnech, Andělském a Čertovu. Byla vydána roku 1922 jako součást Znojemského kalendáře.

Literární žánr : epika

Literární druh : lidová próza

Pověst – místní, etiologická, pochází z jižní Moravy, ze Znojemska

Vypravěč : oko kamery

Styl vyprávění . objektivní, věcný, strohý

2. Obsahové pokrytí

Archaickým jazykem vypráví pověsti o vzniku názvů dvou mlýnů. Doplnuje předchozí ukázkou, představuje tutéž pověst z jiného pohledu. Letmo seznamuje čtenáře s historií mlýnů, které v 19. století sloužily již jen jako hostince.

3. Metodická práce s textem

Nyní již víme, jak vzniklo pojmenování Čertův mlýn a teď si přečteme, jak ke svému jménu přišel Andělský mlýn. Protože je to opět ukáзка pověsti, kterou sepsal Josef Kutta, známe již Pověst o osídlení Hradiště, vysvětlíme si předem některá méně známá slova.

- Poltenberský čert
- ruina
- snadby
- kontrast
- laškovná slova
- páter
- kelnerka

Následuje četba.

Najděte v textu pro vás nejzajímavější místo. Která pověst se ti líbila více, ta první z knihy Dyje vypráví, nebo tato? Pokus se vysvětlit proč? Všimly jste si, děti, jedné zvláštnosti? Stále hovoříme o mlýnech, ale vždyť okolo těchto mlýnů tečou jen uzounké potůčky. Zkuste při procházce s rodiči zjistit, jak mohly mlýny fungovat, co se s potoky okolo nich stalo.

7

Domů z Čertova mlýna

BERGMANN, J. Stimme von Pöltenberg (Hlas z Hradiště). 1898 in Ročenka Okresního archívu Znojmo, 1988, z německého originálu přeložil Jiří Svoboda

1. Literární hledisko

Neintencionální text

Námětem je dnes již zaniklý a zpustlý výletní hostinec, dříve mlýn, Čertův mlýn.

Literární žánr: epika

Literární druh: poezie

Humorná, epigramická báseň s využitím prvky satiry a ironie, blíží se anekdotě.

veršový přesah, verš sylabotónický, rým sdružený

Autorem je německý básník Josef Bergmann, který byl v poslední čtvrtině 19. století proboštem křížovnického řádu na Hradišti.

2. Obsahové pokrytí

S nadsázkou seznamuje čtenáře s osudem zrušených mlýnů a prostředím, ve kterém se nacházely. Je patrné, že problémy vztahu v manželství řešili naši předkové podobně jako my, což dodává básni na aktuálnosti.

3. Metodická práce s textem

Co jsme to četli, prózu, nebo poezii? Zdá se vám báseň smutná? Kdybyste vy šli v noci lesem, báli byste se? Je báseň strašidelná? Jaká tedy je? Najděte vhodné přídavné jméno. Kdo se mohl dříve označovat jako mistr, např. tesař, truhlář? Který verš tě nejvíce zaujal? Která slova se rýmují?

O víle Samaritánce

SVOBODA, J. O znojemské věži a jiné pověsti I. Znojmo: Swan, 2000.

ISBN 80-238-6137-9

1. Literární hledisko

Intencionální text

Námětem je pověst, která má pravděpodobně kořeny již v pohanských dobách, oslavuje kult čistoty a očisty v personifikované podobě léčivého pramene. V dobách křesťanství zde byla vybudována kaplička, od té doby se studánka označuje jako svatá.

Literární žánr: epika

Literární druh: lidová próza

Pověst – místní, démonická, pochází z jižní Moravy, ze Znojemska.

Vypravěč: oko kamery, transformace vypravěče do psychiky dítěte

Kompozice: chronologická

Hlavní děj: Podivný cizinec koupí zázračný pramen a léčivou vodu z něj začne prodávat. Víla, která o pramen pečuje, se rozzlobí, odejde a studánka ztratí léčivou moc. Lidé podvodníka vyženou, ale Samaritánka se vrátila až za dlouhou dobu zase zpět.

Kontrast: dobro x zlo, obětavost x ziskuchtivost

Postavy: lidé, nadpřirozená bytost

Charakteristika hlavní postavy: situační

Prostředí: přírodní, společenské

2. Obsahové pokrytí

Přibližuje dětskému čtenáři jedno z tajemných míst regionu, studánku s kapličkou. Studánce se dodnes říká Studánka víly Samaritánky a je s podivem, že ještě dnes často najdeme přímo u pramene zapálené svíčky. Zároveň s příběhem o kouzelné studánce autor řeší konflikt dobra a zla.

3. Metodická práce s textem

Přečtěte slova a vysvětli jejich význam :

- od nepaměti
- démon
- životadárný pramen
- chorý
- Samaritánka
- konšel
- měšec
- brblali
- ziskuchtivé počínání
- rozčarování poutníci
- nespasil se

Příběh, který budeme číst se udál za dávných a dávných časů, kdy ještě lesy kolem Dyje tvořily neprostupný prales a automobily si lidé ještě ani nedovedli představit. Příroda se změnila, lidé už tak moc ne. *Následuje četba.* Znali jste tuto pověst? Co se vám v textu líbilo? Přečti nám úryvek, který tě zaujal. Které postavy v příběhu vystupují? Najdi v textu vše, co vypovídá o víle. Najdi v textu vše, co vypovídá o podivném chlapíkovi. Pokuste si je představit a popsat je. Jak vypadali? Co si oblékali? Jak asi vypadala v té době radnice? Měli v ní na stole počítač? Jak napsali listinu? Vytiskli ji na tiskárně? Co je to zázrak? Ještě jednou si příběh přečtěte a pokuste se jej převyprávět. Zkusíme si celý příběh zahrát. Zvolte si, kým budete, ale nikomu to neříkejte. Udělejte sochu své postavy, tvařte se tak, abychom poznali, kdo jste. Nyní nám napovězte jen jedním slovem, řekněte to, co si myslíte, že vystihuje vaši postavu.

Nyní si představte, že máte nakreslit a napsat komiks. Musíte celý příběh rozdělit do částí, do jednotlivých obrázků. Jak jej rozčleníme. Podtrhávejte si v textu barevně. Představte si, že příběh dopadl jinak? Vymyslete jak.

9

Rozlišovací znamení

BERGMANN, J. Stimme von Pöltenberg (Hlas z Hradiště). 1898 in Ročenka Okresního archívu Znojmo, 1988, z německého originálu přeložil Jiří Svoboda

1. Literární hledisko

Neintencionální text

Námětem se stal vztah hradištských rolníků k zemi, jako živitelce.

Literární žánr: epika

Literární druh: poezie

Humorná, epigramická báseň s využitím prvky satiry

veršový přesah, verš sylabotónický, rým obkročný

Autorem je německý básník Josef Bergmann, který byl v poslední čtvrtině 19. století proboštem křížovnického řádu na Hradišti.

2. Obsahové pokrytí

Báseň s ekologickým podtextem, řeší vztah rodáků a cizinců k „rodné hroudě“.

3. Metodická práce s textem

Položím vám teď velmi těžkou otázku. Když cizí chlapík spěchal na radnici, mohl si vybrat dvě cesty. Jedna byla po pohodlné cestě, ale trvalo by celou hodinu, než by přešel okolo polí, která se právě chystala vydat člověku chleba. Mohl si také cestu zkrátit, ale to by prošel středem zralého obilí. Kterou cestu si asi zvolil? Proč? Volil by sedlák, který to obilí sel stejnou cestu? Proč? Přečtěme si nyní báseň, která to trefně komentuje.

10

Porovnej ukázky 1, 3, 5, 8 a pokus se správně časově zařadit, kdy byly napsány.

1922

1958

1986

2000

Pokuste se vymežit pověst jako literární žánr. Jak se liší pověst a pohádka?

Při návrhu tématického okruhu čítanky byly použity práce dětí z 5. třídy ZŠ Mašovice.